

– відзначено більш високий рівень тривожності в дівчаток, де вчитель (жінка) демонструє більш емоційну поведінку; такий факт свідчить, що дівчатка схильні переїмати стиль поведінки педагога.

Висновки. Отже, тривожність у молодшому шкільному віці пов'язана з незадоволенням провідних потреб віку та реалізується в поведінці з переважанням компенсаторних і захисних проявів. Тривожність у молодшому шкільному віці деструктивно впливає на діяльність. Тривожна дитина не може самостійно позбутися відчуття тривоги й невпевненості в собі, які виникають у проблемних ситуаціях, у результаті чого виникає дезорганізація діяльності й поведінки, дитина діє значно нижче своїх можливостей. Типове виникнення шкільної тривожності пов'язане із соціально-психологічними факторами чи факторами освітніх систем. У молодшому шкільному віці підвищена шкільна тривожність є показником шкільної дезадаптації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астапов В.М. Тревожные расстройства в детском и подростковом возрасте. Теория и практика : [монография] / В.М. Астапов, Е.Е. Малков. – М. : МПСИ, 2011. – 368 с.
2. Емоційний розвиток дитини / С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К. : Мікрос СВС, 2003. – 112 с.
3. Изард К.Е. Страх и виды тревожности / К.Е. Изард // Тревога и тревожность / сост. и общ. ред. В.М. Астапова. – СПб. : Питер, 2001. – С. 109-123.
4. Микляева А.В. Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция / А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб. : Речь, 2007. – 248 с.
5. Омельченко Я.М. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Я.М. Омельченко, З.Г. Кісарчук. – К. : Шкільний світ, 2011. – 112 с.
6. Прихожан А.М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст / А.М. Прихожан. – СПб. : Питер, 2007. – 192 с.
7. Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы: руководство практического психолога / под ред. И.В. Дубровиной. – М. : Академия, 1997. – 176 с.

УДК 159.923

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДИКИ «НЕЗАКІНЧЕНІ РЕЧЕННЯ»

Камінська О.В., к. психол. н., доцент
кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

В статті описано та проаналізовано показники, що вказують на ступінь вираженості та специфіку прояву інтернет-залежності молоді, отримані на основі авторської проєктивної методики.

Ключові слова: інтернет-залежність, залежність від комп'ютерних ігор, залежність від соціальних мереж, кіберсексуальна залежність, залежність від азартних онлайн-ігор та покупок через інтернет, веб-серфінг.

В статье описаны и проанализированы показатели, указывающие на степень выраженности и специфику проявления интернет-зависимости молодежи, полученные на основе авторской проективной методики.

Ключевые слова: интернет-зависимость, зависимость от компьютерных игр, зависимость от социальных сетей, киберсексуальная зависимость, зависимость от азартных онлайн-игр и покупок через интернет, веб-серфинг.

Kaminska O.V. RESULTS OF EXPERIMENTAL STUDY OF INTERNET ADDICTION THROUGH METHODS "UNFINISHED SENTENCE"

This paper describes and analyzes the parameters that indicate the severity and specific manifestations of youth Internet addiction, derived from the author's projective techniques.

Key words: Internet addiction, addiction to computer games, addiction on social networking cybersexual addiction, addiction on online gambling and online shopping, web surfing.

Постановка проблеми. Інтернет-залежність останнім часом набуває все більшого поширення, особливо в середовищі молоді, що зумовлює потребу в активному пошуку шляхів та засобів вчасного виявлення ознак адикції з метою недопущення її розвитку. Відповідно до цього нами була розроблена авторська проєктивна методика діагностики інтернет-залежності за допомогою незакінчених речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці існує досить багато розробок щодо проблеми інтернет-залежності, де висвітлюються різні аспекти цього явища. Так, А.А. Яришева здійснила аналіз детермінант інтернет-залежності, приділивши особливу увагу ступеню сформованості ідентичності особистості, як важливого чинника, що впливає на появу цього виду адикції [5]. Дослідженням чинників, що зумовлюють виникнення інтернет-залежності, займалась також Н.А. Цой, при цьому акцент робився на аналіз соціальних факторів [4]. Форми прояву інтернет-адикції залежно від її виду досліджувалися К.А. Андрєєвим [1], який запропонував також своє бачення основних підходів до реабілітації адиктивів. В.А. Фролов аналізував умови профілактики виникнення інтернет-залежності, звертаючи увагу на роль педагогів у цьому процесі [3]. У більш широкому контексті ця проблема досліджувалась Н.Н. Телєповою, яка запропонувала психолого-педагогічну концепцію формування стійкості особистості до адитивних впливів [2].

Однак, не зважаючи на наявні розробки, проблема інтернет-залежності потребує подальшого дослідження, що підтверджується стрімким поширенням цього явища, яке спостерігається в сучасному суспільстві. Враховуючи це, ми розробили авторську проєктивну методику, що дозволяє визначити ступінь вираження інтернет-залежності в цілому, та окремих її видів зокрема, та проаналізували отримані результати.

Отже, **метою статті** є опис та узагальнення даних емпіричного дослідження,

спрямованого на виявлення проявів інтернет-залежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторська методика діагностики інтернет-залежності за допомогою незакінчених речень є однією з проєктивних, що використовувалась для виявлення особливостей формування та прояву інтернет-залежності. Узагальнені результати представлені в таблиці 1.

За шкалою «Прагнення «втечі» у віртуальну реальність» високий рівень притаманний 9,7% обстежуваних, які сприймають перебування в інтернеті як можливість зануритися в штучну реальність, забути про проблеми та тривоги, зняти стрес та отримати задоволення від улюбленої діяльності в мережі. Для прикладу можна навести такі висловлювання респондентів: «Якби я міг утекти від реальності, то обрав би для цього інтернет, тому що там я відчуваю себе більш впевненим та захищеним», «Комфортно я відчуваю себе лише в інтернеті», «Коли я в інтернеті, то мої проблеми здаються мені незначними» тощо.

Середній рівень спостерігається у 20% опитаних, які використовують мережу як засіб відволіктися від труднощів повсякденного життя в окремих стресогенних ситуаціях. Підтвердженням цьому служать такі висловлювання: «Мені допомагає розслабитись перебування в інтернеті після важкого робочого дня, сповненого напруженою та конфліктами», «Перебуваючи в інтернеті я відчуваю себе щасливішим, оскільки можу зняти стрес, накопичений через проблеми повсякденного життя».

У 70,2% досліджуваних переважає низький рівень за цією шкалою, що вказує на відсутність схильності до використання мережі з метою «втечі» у віртуальне середовище від проблем. Для прикладу можна використати такі твердження: «Коли я хочу забути про свої проблеми, інтернет стає для мене не потрібним, оскільки я прагну поспілкуватися з друзями та отримати від

Таблиця 1

Рівень сформованості адикції за методикою діагностики інтернет-залежності за допомогою незакінчених речень (%)

Шкали	Рівні	Високий	Середній	Низький
Прагнення «втечі» у віртуальну реальність		9,7	20	70,2
Прагнення задовольнити у віртуальній реальності фрустровані потреби		15,6	12	72,3
Надання переваги віртуальній реальності над зовнішнім світом		6,4	17	76,7
Направленість цілепокладання у віртуальну реальність		8,4	22	69,5
Прагнення до створення віртуального образу «Я»		10,4	16	73,6
Сприйняття інтернету в цілому		12,5	20,2	67,3

них підтримку», «Якщо мені стає сумно, я, замість того, щоб сидіти в інтернеті, йду на прогулянку», «Якби я міг утекти від реальності, то обрав би для цього не інтернет, а безлюдний острів» тощо.

За шкалою «Прагнення задовольнити у віртуальній реальності фрустровані потреби» високий рівень властивий 15,5% опитаних, які відчувають, що не можуть самореалізуватися в житті, проявити себе, розкритися та отримати задоволення від подій, що супроводжують людину кожного дня. Для ілюстрації наведемо такі висловлювання: «Я використовую інтернет, щоб відчути власну значущість», «Спілкування в інтернеті допомагає мені не почуватися самотнім», «Віртуальні друзі замінюють мені реальних, тому що мені важко заводити знайомства».

У 12% респондентів спостерігається середній рівень за цією шкалою. Вони зберігають орієнтацію на самореалізацію в реальному житті, докладаючи для цього зусиль, однак у випадку коли їм це не вдається, звертаються до інтернету з метою задоволення важливих потреб. Наведемо такі приклади тверджень: «Віртуальний секс для мене – це засіб зняття напруги тоді, коли в мене немає реального партнера», «Взаємодія з іншими людьми під час комп'ютерної гри дозволяє мені змагатися та отримувати перемогу, тоді як в реальному житті мені рідко вдається показувати високий результат», «Грати в азартні ігри через інтернет – це можливість отримувати адреналін, якого мені так не вистачає в житті».

Не сприймають інтернет як альтернативне середовище, де можна задовольнити свої потреби, 72,2% досліджуваних, які мають низький рівень за цією шкалою. Прикладом служать такі висловлювання: «Я використовую інтернет лише щоб отримувати необхідну для роботи інформацію», «Спілкування в інтернеті викривлене та несправжнє, воно не може зрівнятися з безпосередніми контактами», «Віртуальний секс для мене неприпустимий», «Віртуальні друзі – це вигадка» тощо.

За шкалою «Надання переваги віртуальній реальності над зовнішнім світом» 6,4% опитаних мають високий рівень, що свідчить про їх прагнення до занурення в інтернет-середовище та бажання проводити там якомога більше часу. Прикладом можуть служити такі твердження: «Я відчуваю себе щасливим лише в інтернеті», «Для мене існує лише один світ – світ інтернету, тому що лише в ньому я отримую задоволення від життя», «Лише в інтернеті я відчуваю себе по-справжньому живим».

У 17% опитаних спостерігається середній рівень за цією шкалою. Вони надають перевагу перебуванню в мережі лише в складних життєвих ситуаціях, намагаючись забути про свої проблеми. Від цих респондентів були отримані такі висловлювання: «Привабливішим, ніж реальне життя, для мене є інтернет, але лише тоді, коли перебування в реальності перестає приносити задоволення», «Коли я в інтернеті, то зовнішній світ мені здається тьмяним та понурим, особливо якщо він наповнений проблемами та конфліктами», «Я сприймаю віртуальну реальність як засіб забути про труднощі, які виникають в моєму житті».

Низькі показники отримані в 76,7% опитаних, які не сприймають інтернет як середовище, де можна отримувати задоволення від життя та почуватися більш комфортно, оскільки їм властива активна життєва позиція, вони не бояться долати труднощі та прагнуть проявити свої здібності в реальному житті. Для прикладу наведемо такі твердження: «Порівняно з повсякденним життям віртуальна реальність здається сірою та нікчемною», «Якби я міг обирати, залишитись мені в реальному житті чи перенестися у віртуальну реальність, я безперечно обрав би реальність», «Я відчуваю себе щасливим лише маючи можливість самореалізуватися в реальному житті».

За шкалою «Направленість цілепокладання у віртуальну реальність» високий рівень притаманний 8,4% опитаних, які настільки заглиблені в інтернет-середовище, що втрачають здатність прогнозувати своє майбутнє в реальному житті, і тому процес їхнього цілепокладання зосереджується на діяльності в мережі. Для ілюстрації наведемо такі висловлювання: «Коли я уявляю своє майбутнє, то думаю, як змінитися з часом мій віртуальний образ, чи буду я так само захоплюватися комп'ютерними іграми, чи ж переключусь на спілкування в соціальних мережах», «Моє майбутнє здається привабливішим коли я уявляю його в контексті своєї діяльності в інтернеті», «Мені легше уявити своє майбутнє в інтернеті, ніж у реальному житті».

Середній рівень спостерігається у 22% опитаних, які здатні уявити своє майбутнє в реальному житті, однак включають до цього образу і активність в інтернеті. Наприклад: «Коли я уявляю своє майбутнє, то думаю, що скоро я здам сесію та зможу нарешті перейти на новий рівень в комп'ютерній грі», «Порівнюючи образ майбутнього в реальному та віртуальному житті, я відчуваю, що зможу досягти успіху в обох цих сферах» тощо.

Низькі показники властиві 69,5% досліджуваних, які висувають цілі, що мають бути досягнуті в реальному житті, оскільки вони прагнуть визнання, позитивної оцінки отриманих результатів з боку оточуючих, а активність в інтернеті сприймається такими респондентами, як даремна трата часу. Прикладом можуть служити такі висловлювання: «Коли я уявляю своє майбутнє, то думаю, чого я зможу досягти в професійному розвитку та особистому житті», «Мое майбутнє здається привабливішим, коли я чітко знаю, чого хочу досягнути в житті», «Мені легше уявити своє майбутнє в професії, ніж в особистому житті».

За шкалою «Прагнення до створення віртуального образу «Я»» високі показники спостерігаються в 10,4% респондентів, які, перебуваючи в мережі для самопрезентації, використовують змінений образ, що пов'язано з їх невпевненістю в собі, невдоволенням своїм соціальним статусом чи іншими характеристиками, таким чином особистість створює свій ідеальний образ та від його імені взаємодіє з іншими людьми. Іншим варіантом є представлення в мережі своїх прихованих ознак, тих якостей, які людина боїться демонструвати в реальному житті, оскільки очікує на неприйняття та нерозуміння, тоді як у віртуальному середовищі ці побоювання знімаються. Для прикладу наведемо такі твердження: «Лише в інтернеті можна змусити інших людей сприймати себе по іншому», «Зміна справжнього образу «Я» у віртуальному світі дозволяє розкритися з нової сторони, проявити свої приховані риси», «Я хочу, щоб в інтернет-середовищі мене сприймали як людину більш привабливу та успішну, тому змінюю деякі свої характеристики».

Досліджуваним, які змінюють при самопрезентації несуттєві характеристики власної особистості, намагаючись краще виглядати в очах інших людей, притаманний середній рівень за цією шкалою (16%). Прикладом можуть служити такі висловлювання: «В інтернеті я презентую себе в якості людини більш успішної, тому говорю всім, що займаю вищу посаду, ніж є насправді», «Віртуальне «Я» дозволяє мені почуватися більш привабливою, для цього я на декілька років зменшила свій вік на сторінці в соціальній мережі».

Низькі показники властиві 73,6% опитаних, які демонструють в мережі своє справжнє «Я», не намагаючись змінити свій образ, оскільки для них думка інших користувачів інтернету не є настільки важливою, як враження, яке складається про них у знайомих та близьких людей, від яких

приховати справжні риси важко. Іншою причиною того, що людина демонструє при самопрезентації своє власне «Я» є висока самооцінка та достатня самовпевненість, що дозволяє особистості комфортно та впевнено почуватися та приймати себе такою, яка вона є. Для прикладу наведемо такі висловлювання: «Коли я порівнюю своє віртуальне та реальне «Я», то відчуваю, що вони нічим не відрізняються», «Мій віртуальний образ є точною копією того, яким я є насправді».

За шкалою «Сприйняття інтернету в цілому» високі показники властиві 12,5% опитаних, яким притаманні деструктивні установки щодо сприйняття мережі, що є передумовою виникнення залежності. При цьому інтернет сприймається як середовище, що може замінити реальний світ, оскільки дозволяє задовольняти соціальні та інші потреби та вимагає набагато менше зусиль для цього. Наприклад: «Для мене інтернет – це місце, де можна отримати більше задоволення ніж у реальному житті», «Перебуваючи в інтернеті, я роблю практично все те, що можна робити в реальному житті», «Коли я в інтернеті, то відчуваю, що можу все».

Середній рівень притаманний 20,2% респондентів, які мають амбівалентні установки щодо інтернету, сприймаючи його і як інформаційну технологію, і як засіб задоволення фрустрованих потреб. Прикладом можуть служити такі висловлювання: «Інтернет дозволяє мені знайти інформацію, необхідну для навчання, поспілкуватися з друзями та відпочити», «Лише в інтернеті я можу знайти практично будь-яку інформацію та забути про свої проблеми, граючи в комп'ютерні ігри» тощо.

У 67,3% опитуваних спостерігаються низькі показники за цією шкалою, що вказує на переважання в них конструктивних установок щодо мережі, які стають на заваді виробленню адикції. Такі респонденти сприймають інтернет не як проєктивну реальність, а перш за все як інформаційну технологію, що передбачає відсутність прагнення зануритись у віртуальне середовище та задовольняти там соціальні потреби. Як приклад наведемо такі твердження: «На відміну від інших, я сприймаю інтернет не як засіб пограти в ігри та посидіти в соціальних мережах, а як можливість отримати необхідну для роботи інформацію», «В інтернеті мене приваблює той масив даних, які в ньому містяться», «Перебуваючи в інтернеті, я можу знайти необхідний для навчання матеріал» тощо.

Порівняння показників хлопців та дівчат дозволило побудувати таблицю 2.

Таблиця 2

Гендерні особливості прояву адикції за методикою діагностики інтернет-залежності за допомогою незакінчених речень (%)

Шкали	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	х	д	х	д	х	д
1	11,4	8,3	21	19,3	67,7	72,4
2	16,4	14,3	13,4	12	70,2	73,6
3	7,6	5,7	17,8	16	74,6	78,3
4	9,6	7,3	23,7	20,4	66,7	72,3
5	11,5	9,7	17	14	71,4	76,2
6	13,4	11,6	22	18,6	64,5	69,8

Де: 1 – шкала «Прагнення «втечі» у віртуальну реальність»; 2 – «Прагнення задовольнити у віртуальній реальності фрустровані потреби»; 3 – «Надання переваги віртуальній реальності над зовнішнім світом»; 4 – «Направленість цілепокладання у віртуальну реальність»; 5 – «Прагнення до створення віртуального образу «Я»»; 6 – «Сприйняття інтернету в цілому»; х – хлопці; д – дівчата.

При порівнянні отриманих показників не було виявлено статистично значущих відмінностей за жодною зі шкал.

За шкалою «Прагнення «втечі» у віртуальну реальність» високий рівень притаманний 11,4% хлопців та 8,3% дівчат. Ці респонденти використовують інтернет-середовище як засіб зняти психологічну напругу, відволіктися від неприємних думок, отримати позитивні емоції. У них виробився механізм «втечі» від неприємних подій свого життя у віртуальну реальність, де особистість почуває себе захищеною, не очікує неприємних переживань, орієнтована на виконання того виду діяльності, який приносить їй найбільшу насолоду.

Середній рівень властивий 21% хлопців та 19,3% дівчат, що використовують інтернет для зняття напруги лише в стресових та психотравмуючих ситуаціях. Для них перебування у віртуальній реальності пов'язане з можливістю розслабитись, позбавитись від негативних емоцій, отримати підтримку від віртуальних друзів тощо.

За шкалою «Прагнення задовольнити у віртуальній реальності фрустровані потреби» високий рівень спостерігається в 6,4% хлопців та 14,3% дівчат, які сприймають мережу як джерело самореалізації, отримання того, чого їм не вистачає в реальному житті. Таким чином, якщо особистість не може задовольнити потребу в спілкуванні, прийнятті, домінуванні, гострих відчуттях, вона звертається до інтернету та обирає той вид діяльності, який в найбільшій мірі здатен задовольнити її бажання.

У 13,4% хлопців та 12% дівчат спостерігається середній рівень за цією шкалою. Вони не надають перевагу задоволенню своїх потреб у віртуальній реальності, однак звертаються до неї тоді, коли вичерпали всі ресурси та втратили надії знайти засіб реалізації своїх бажань у реальному житті. Таким чином мережа сприймається

як крайній варіант задоволення потреби та самореалізації.

За шкалою «Надання переваги віртуальній реальності над зовнішнім світом» високий рівень притаманний 7,6% хлопців та 5,7% дівчат, які сприймають інтернет-середовище як більш комфортне та безпечне в порівнянні зі справжнім життям. Вони прагнуть проводити в мережі набагато більше часу, що призводить до того, що діяльність в інтернеті стає для особистості провідною та поступово витісняє інші форми активності.

Для 17,8% хлопців та 16% дівчат, які в окремі моменти сприймають віртуальну реальність як більш комфортне середовище в порівнянні зі справжнім життям характерний середній рівень. Вони звертаються до інтернету з метою зняття стресу, щоб відволіктися від нав'язливих думок та забути про проблеми, що виникають у житті.

За шкалою «Направленість цілепокладання у віртуальну реальність» високий рівень притаманний 9,6% хлопців та 7,3% дівчат, яким важко уявити своє майбутнє, оскільки вони є заглибленими у віртуальну реальність, що супроводжується переорієнтацією процесу постановки цілей в інтернет-середовище. Таким чином, всі цілі респондентів стосуються їх улюбленої діяльності в інтернеті, тоді як цілепокладання в реальному житті стає ускладненим.

Середній рівень проявляється у 23,7% хлопців та 20,4% дівчат, які спрямовують процес цілепокладання як в інтернет-середовище, так і в реальне життя, поєднуючи орієнтацію на самореалізацію в зовнішньому світі та задоволення своїх потреб у віртуальному середовищі.

Високі показники за шкалою «Прагнення до створення віртуального образу «Я»» спостерігаються в 11,5% хлопців та 9,7% дівчат, які при презентації себе в інтернеті використовують не справжній свій образ, а змінений, який дозволяє їм впевненіше

почуватися, отримувати нові враження та розширювати поведінковий репертуар. При цьому особистість може виступати від імені людини іншої статі, вікової чи соціальної категорії, якщо вважає, що в цьому образі вона виглядає більш привабливою, або ж просто хоче отримати нові відчуття.

Середній рівень властивий 17% хлопців та 14% дівчат, які при самопрезентації в інтернеті використовують дещо змінений образ, що дозволяє їм почуватися впевненіше. Так, дівчата можуть зменшувати свій вік, щоб здаватися привабливішими, а хлопці, навпаки, збільшувати, щоб почувати себе більш впевнено. Змінюватися може соціальний статус, місце роботи і проживання відповідно до уявлень самої особистості про те, що є престижним та вигідно її характеризує. Тенденція до зміни власного образу при презентації в інтернеті свідчить про невпевненість особистості, її незадоволення певними аспектами свого життя, прагненням підвищити свій соціальний статус та щось в житті змінити.

За шкалою «Сприйняття інтернету в цілому» високий рівень спостерігається в 13,4% хлопців та 11,6% дівчат, які ставляться до мережі перш за все як до можливості зануритися у віртуальне середовище, пережити нові емоції, отримати незвичні враження та задовольнити фрустровані потреби. Така позиція є деструктивною, оскільки призводить до виникнення адикції, тому що для особистості перебування в інтернеті стає більш значущим та важливим, ніж її реальне життя.

Середній рівень властивий 22% хлопців та 8,6% дівчат, що використовують інтернет і як інформаційний ресурс, і як засіб самореалізації у віртуальному середовищі. При цьому в комфортних життєвих умовах, вільних від стресів та тривог особистість не схильна до звернення до альтернативної реальності, тоді як при виникненні стресових ситуацій, появи конфліктів та перешкод до досягнення цілі особистість втрачає впевненість та віру в себе та звертається до мережі в надії отримати позитивні емоції та переживання, відчувати себе захищеною.

Висновки з проведеного дослідження.

Аналіз отриманих даних дозволяє стверджувати, що більшість обстежуваних мають конструктивні установки щодо використання інтернету, однак частина респондентів демонструє схильність до використання мережі як альтернативного середовища для самореалізації, а інша частина глибоко занурена у віртуальну реальність та сприймає її як комфортніше та безпечніше середовище у порівнянні з реальністю. При порівнянні показників дівчат та хлопців не було виявлено гендерних відмінностей.

Перспективним напрямком дослідження є здійснення подальшого експериментального дослідження та розробка програми корекції інтернет-залежності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев К. А. Интернет-зависимость: формы проявления и подходы к реабилитации / К. А. Андреев // Социальная педагогика : Деловой журнал для социальных работников и педагогов. – 2010. – № 6. – С. 115–118.
2. Телепова Н. Н. Психолого-педагогическая концепция формирования психологической устойчивости личности к аддиктивным факторам : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / Н. Н. Телепова ; Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет. – Нижний Новгород, 2012. – 302 с.
3. Фролов В. А. Педагогические условия профилактики виртуальной аддикции старших школьников : [монография] / В. А. Фролов. – М. : Центр современных образовательных технологий, 2011. – 200 с.
4. Цой Н. А. Социальные факторы феномена интернет-зависимости : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04. «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Н. А. Цой ; Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Дальневосточный федеральный университет», Владивосток, 2012. – 35 с.
5. Ярышева А. А. Несформированность идентичности как детерминанта склонности к аддиктивному поведению старших школьников : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / А. А. Ярышева ; Кемер. гос. ун-т. – Новосибирск, 2012. – 233 с.